

РОЗКРИТТЯ МУДРОСТІ ПРИРОДИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ БІОЛОГІЇ

У давнину люди вірили, що вода, ліси, поля заселені нечистою силою, духами-водяниками, русалками, лісовиками, полуденницями, всілякими чортиськами. Пращури схилялися перед душами померлих, які могли посприяти, аби довкілля не гнівалось на людей і природа не позбавляла їх затишного життя. Відтак усталилося багато обрядів і ритуалів, пов'язаних із родючістю землі — від сезону до сезону, з року в рік, від роду до роду наші предки випрошували у природи милості. Поступово, передаючись із уст в уста, народжувався народний календар, примножувались прикмети пір року, а згодом — з'явився і календар сільськогосподарської мудрості [1, 4].

Дохристиянський хліборобський календар складався із поєднання початку і закінчення певних польових і домашніх робіт, аграрних календарних та побутових обрядів, свят. Цей календар було зорієнтовано на Сонце -Ярило й інших поганських богів, котрі уособлювали сили природи [5].

Після прийняття древніми слов'янами нової віри, православна церква наклала на перший календар церковний місяцеслов (святці), де в календарному порядку йшли дні пошанування християнських святих та найвизначніших подій в історії церкви.

Імена всіх язичницьких богів у цих своєрідних виробничо-побутових святцях, або народному календарі, замінені іменами християнських святих. Кожен день присвячений якомусь одному чи й кільком угодникам або євангельському мотиву. Власне, кожен день став певним святом: великим (неробочим) або малим (робочим). У цьому побутовому православ'ї святі діють як одухотворені добрі помічники селян у праці та побуті, наставники ремесел, покровителі різновидів людської діяльності, божества родючості, а нерідко — й кількох справ. Так, Зосим і Сава сприяють «божим мухам» — бджолам. Кузьма, Дем'ян, Флор, Лавр, Модест, Юрій — оберігають від хвороб тварин. Ілля-пророк, який замінив бога-громовержця Перуна, 2 серпня дозволяє землеробам перевести в праці подих, але потужними громами велить швидше завершувати сільськогосподарський рік у полі й приступати до заготівлі та переробки вирощеного збіжжя.

З-поміж найвідоміших у давнину календарів можна назвати Брюсів. Ним широко користувалися у XVII та XVIII століттях. Він містив передбачення погоди, тлумачення місячних знаків, пишномовні вірші про війни, мир, пошесті, здоров'я. На той час це було досить багате зібрання астрологічного матеріалу, всіляких прикмет і забобонів. І хоча творці календаря припустилися численних помилок, все про що в ньому йшлося, викликало неабиякий інтерес, оскільки передбачення погоди — це не просто цікаво, а необхідно людям і надто землеробам.

Публікації про природу в сучасній періодиці, як правило, епізодичні, не систематизовані. Ставлення до народної мудрості, де нездарма відображені багатовікові спостереження, дехто бере на віру беззастережно, а дехто, не замислюючись, нехтує ними. Тим часом — істина ближче до народної.

Ось хоча б таке: вам здається, що рік має чотири пори? Але природа, про яку піде мова далі, має їх... майже вісім! Весна — «снігову» пору й «оживаючу». Дві з половиною — літо: перша — сухіша, друга — зі зливами, а насправді — передосіння. І в осені є дні сльотаві, передзимні, з несталою погодою і нульовою температурою.

Звертання до традицій зовсім не означає нехтування сьогоденням. Тільки осмисливши минуле, чуйного ставлення до кожної билинки і комахки, тонкого сприймання великої таїни розвитку флори і фауни рідного краю. Народ має величезний досвід у вихованні дітей, прищепленні любові до природи, збереженні і примноженні її багатств.

Все сказане свідчить про актуальність проблеми розкриття природної мудрості в справі навчання й виховання підрастаючого покоління, що зумовило вибір теми нашого

дослідження, в ході якого ми виконали наступні завдання: вивчили теоретичні основи впровадження елементів природної мудрості в курс біології середньої школи, відібрали необхідний матеріал, який можна використати при викладанні біології, розробили практичні основи впровадження елементів народознавства.

Проведене дослідження дало нам змогу виділити наступні шляхи використання цього цінного матеріалу на заняттях біології:

- Фрагментарне включення народних знань в зміст програмного матеріалу.
- Концентрація народних знань в окремі параграфи і розділи.
- Виділення відповідних знань в окремі параграфи, а також включення до змісту програмового матеріалу.
- Використання народних знань в процесі позакласної роботи.

Як ми пересвідчились, найбільш ефективним є поєднання третього та четвертого шляхів включення народних знань в зміст біологічної освіти, тобто коли відповідні знання подаються як із змістом програмного матеріалу уроку, так і в додатково виділених окремих параграфах, а також проводиться цілеспрямована діяльність з їх використання в позакласній роботі.

Використовуючи народну мудрість при викладанні біології ми ще раз переконались, що народне слово має позитивний вплив на школярів. Воно розвиває інтерес до предмету, до вивчення традицій і звичаїв свого народу, сприяє кращому засвоєнню наукового матеріалу, розвиває на компетентність.

Розглянувши історичні корені етнопедагогіки, пересвідчились, що народна мудрість мала великий виховний вплив на дітей в будь-який час. Адже такі письменники як Т.Г.Шевченко, Леся Українка, Г.С.Сковорода та інші намагалися зібрати якомога більше народних прислів'їв, приказок, віршів, ігор. Вони вважали, що народна педагогіка може виховувати у дитини почуття гідності до своєї Батьківщини, матері, свого народу, краю, природи, адже всі ці поняття дуже тісно взаємозв'язані.

Використовуючи конкретні приклади елементів народної творчості, прикмет, загадок, пісень, легенд, повір'їв, ми дійшли висновку, що весь цей матеріал може допомогти учням у вивченні біології, буде сприяти поглибленню, розширенню і закріпленню знань з біології.

Ми переконались, що особливу виховну силу народна мудрість має тоді, коли учні самостійно відшукують і записують старовинні, часто відомі лише бабусям пісні, легенди, приказки, прикмети та ін. Тому учням необхідно давати завдання самостійно працювати над збиранням такого матеріалу.

Список використаних джерел

1. Горленко О.В., Раулко В.І. Народні знання і світоглядні уявлення українців. // Радянська школа, 1991, № 1, с. 29—38.
2. Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття). - Освіта, 1993. – 1 листопада.
3. Закон України “Про загальну середню освіту” // Початкова школа. – 1999. - №8. – С. 2-5.
4. Калинова сопілка: Антол. укр. нар. проз. творч.: для ст. віку / [Упоряд., передм., приміт. О.Ю.Бріциної, Г.В.Довженок, С.В.Мишанича: Худож. оформл. А.О.Лівня]. – 2-ге перероб. Вид. – К.: Веселка, 1998. – 430 с.
5. Міщенко Н.Ф. Природа одвічно мудра: Посібник для учнів загальноосвітніх навчальних закладів (серія “Екологія і здоров'я”). – К.: Грамота, 2001. – 87 с.
6. Програма для середньої загальноосвітньої школи: Біологія 6-11 кл. – К.: Пед. думка, 2005. – 48 с.
7. Хренов Л.С. Народные прикметы и календарь — М.: Агропромиздат, 1991. — 64 с.

8. Шулдик В.І. Методика організації пізнавальної діяльності школярів на уроках біології: Посіб. для вчителів, студ. і викл. природн. фак. педвузів. – К.: Наук. світ, 2002. – 176 с.